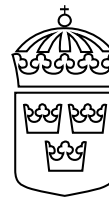

Regeringens proposition

2023/24:46

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Prop.
2023/24:46

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 23 november 2023

Ulf Kristersson

Gunnar Strömmer
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Den som döms för ett brott är som utgångspunkt skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Återbetalningsskyldigheten är anpassad till den dömdes ekonomiska och personliga förhållanden och begränsas till vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift. Statens kostnader för rättsliga biträden är betydande och har ökat under ett flertal år. Samtidigt betalas endast en liten del av kostnaderna tillbaka till det allmänna. Regeringen föreslår därför att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ska skärpas.

Förslagen innebär följande:

- Den dömda ska kunna bli skyldig att återbetala ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.
- Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.
- Om den dömdes överklagande till en högre rätt förfaller på grund av att han eller hon uteblir från ett sammanträde ska återbetalningsskyldigheten omfatta hela kostnaden där, utan någon begränsning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 mars 2024.

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	3
2	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	4
3	Ärendet och dess beredning	7
4	Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.....	7
4.1	Fördubblade återbetalningsbelopp och en begränsad möjlighet till jämkning	7
4.2	Återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt.....	19
5	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.....	24
6	Konsekvenser.....	25
7	Författningskommentar.....	29
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86)	33
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	34
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	37
Bilaga 4	Sammanfattning av promemorian Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål	38
Bilaga 5	Promemorians lagförslag.....	39
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna	42
Bilaga 7	Lagrådsremissens lagförslag	43
Bilaga 8	Lagrådets yttrande	46
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 23 november 2023		47

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 2023/24:46

Regeringens förslag:

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §¹

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, *eller* kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. *Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller* det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala *mera* av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnad* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnad* för offentlig

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte

– kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen,

– kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne, *eller*

– det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket *och* 10 § tredje stycket skyldig att betala *mer* av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort* som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnader*

försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl *till det* med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *ersätta* understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

10 §²

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rättens dom ska anses som fällande endast om

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått det brott som han eller hon har frikänts från av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rättens dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rättens dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en

² Senaste lydelse 1990:443.

huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 mars 2024.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
 3. I andra fall än som avses i punkten 2 gäller fortfarande äldre bestämmelser för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Regeringen beslutade den 31 januari 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en samlad översyn av utgifterna som finansieras genom anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. (dir. 2013:12). Utredningen, som tog namnet Biträdeskostnadsutredningen, överlämnade i december 2014 betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86). En sammanfattning av betänkandet i relevanta delar finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag i relevanta delar finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2014/07838). Vissa av utredningens förslag har lett till lagstiftning, se propositionen Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden (prop. 2017/18:86, bet. 2017/18:JuU24, rskr. 2017/18:288).

Promemorian Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål har tagits fram inom Regeringskansliet (Justitiedepartementet). En sammanfattning av promemorian finns i *bilaga 4*. Promemorians lagförslag finns i *bilaga 5*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. Remissyttrandena finns tillgängliga på regeringens webbplats (regeringen.se) och i Justitiedepartementet (Ju2023/00144).

I detta lagstiftningsärende behandlas utredningens förslag om en miniminivå för återbetalningsskyldighet i brottmål och om återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt samt promemorians förslag.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 19 oktober 2023 att inhämta Lagrådets yttrande över lagförslaget i *bilaga 7*. Lagrådets yttrande finns i *bilaga 8*. Lagrådet har lämnat förslaget utan erinran. I förhållande till lagrådsremissen har endast vissa mindre språkliga och redaktionella ändringar gjorts.

4 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

4.1 Fördubblade återbetalningsbelopp och en begränsad möjlighet till jämkning

Regeringens förslag: I stället för att vara begränsat till ett belopp som motsvarar vad den tilltalade skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift, ska skyldigheten att återbetala kostnaden för en offentlig försvarare kunna bestämmas till ett belopp som är dubbelt så stort som rättshjälpsavgiften.

Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.

Utredningens förslag överensstämmer inte med regeringens. Utredningen föreslår att återbetalningsskyldigheten inte ska få understiga 5 000 kronor, förutom om de faktiska kostnaderna är lägre än så. Utredningen föreslår också att minimibeloppet inte ska gälla om den tilltalade vid domen inte har fyllt arton år eller om han eller hon har begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Remissinstanserna: Remissutfallet är blandat. En majoritet av remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag eller har ingen invändning mot det, däribland *Ekobrottsmyndigheten*, *Kriminalvården*, *Sveriges advokatsamfund* och *Riksdagens ombudsmän (JO)*. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Malmö tingsrätt*, *Polismyndigheten* och *Åklagarmyndigheten* är positiva till förslaget men anser att återbetalningsskyldigheten bör kunna sättas lägre än minimibeloppet i fler fall.

Flera remissinstanser avstyrker förslaget eller är tveksamma till det, däribland *Göta hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Solna tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Svea hovrätt*. Svea hovrätt anser att det är viktigt att den dömdes betalningsförmåga tas i anspråk inom rimliga gränser och att dennes återanpassning till samhället inte försvåras. Hovrätten ställer sig tveksam till om dessa aspekter verkligen får tillräckligt genomslag i de föreslagna bestämmelserna. Enligt Justitiekanslern slår förslaget i sin nuvarande utformning enbart mot de sämst bemedlade i samhället. Göta hovrätt och Stockholms tingsrätt anser att ett fast minimibelopp kan uppfattas som en särskild brottspåföljd. Enligt tingsrätten framstår förslaget också som problematiskt med hänsyn till bestämmelserna om rätten till ett rättegångsbiträde i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). *Kronofogdemyndigheten* anser att förslaget kan leda till en ökad skuldsättning hos dömda personer. Flera remissinstanser, bl.a. Justitiekanslern, Kronofogdemyndigheten, Solna tingsrätt och *Rättshjälpsmyndigheten*, uppmärksammar att förslaget kan leda till att fler ärenden hamnar hos Kronofogdemyndigheten för indrivning och att det därmed uppkommer ökade kostnader för staten. *Brottsofferjouren*, Justitiekanslern och *Umeå tingsrätt* anser att förslaget kan försämra dömda personers möjligheter att betala skadestånd till brottsoffer. *Domstolsverket*, Göteborgs tingsrätt och *Sundsvalls tingsrätt* ser en risk för att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna tillstyrker promemorians förslag eller har ingen invändning mot det, däribland *Brottsoffermyndigheten*, *Domstolsverket*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Göta hovrätt*, *Justitiekanslern*, *Kriminalvården*, *Kronofogdemyndigheten*, *Lunds tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Polismyndigheten*, *Rättshjälpsmyndigheten*, *Stockholms tingsrätt*, *Sundsvalls tingsrätt*, *Svea hovrätt*, *Södertörns tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*. *Solna tingsrätt* anför att de invändningar som tingsrätten hade mot utredningens förslag inte längre gör sig gällande med samma styrka. *Göteborgs tingsrätt* har ingen invändning mot förslaget, men anser att den omständigheten att det av diskussioner med olika aktörer framgår att vissa domstolar ofta jämkar till noll kronor framstår som ett svagt underlag för att begränsa möjligheten till jämkning.

Några remissinstanser avstyrker förslaget eller är tveksamma till det, däribland *JO*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* och *Sveriges advokatsamfund*. *JO* anser att förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp innebär en viss förbättring i förhållande till utredningens förslag, men att de farhågor som anfördes mot utredningens förslag kvarstår. *JO* har vidare svårt att se något sakligt skäl för att göra skillnad mellan brottmål och tvistemål, dvs. att den som döms för ett brott ska återbetala dubbelt så mycket som den som är part i ett tvistemål och har beviljats rättshjälp. Sveriges advokatsamfund anser att förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp riskerar att drabba dem med låga inkomster oproportionerligt hårt och att förslaget förutsätter att inkomstgränsen för rättshjälp ses över. Även Stockholms universitet (Juridiska fakulteten) uppmärksammar att inkomstgränsen för rättshjälp har varit oförändrad under lång tid. Enligt advokatsamfundet kan det ifrågasättas om förslaget är förenligt med rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvarare i brottmål. Lunds universitet (Juridiska fakulteten) framför liknande synpunkter. Universitetet kan vidare inte godta en lösning som försätter en del drabbade i ett mycket sämre läge bara för att en eventuell tröskeeffekt ska elimineras. *Umeå tingsrätt* anser att återbetalningsskyldigheten inte bör skärpas av kriminalpolitiska skäl. Om det finns skäl att ytterligare markera ett avståndstagande från den brottsliga gärningen bör det enligt tingsrätten lämpligen göras inom ramen för straffrätten. Stockholms universitet (Juridiska fakulteten) framför liknande synpunkter. Enligt Lunds universitet (Juridiska fakulteten) kan kravet på särskilda skäl ge intryck av att nedsättning endast kan ges vid alldeles exceptionella situationer. Några remissinstanser, bl.a. *JO*, påpekar att förslaget kan leda till en ökad skuldsättning hos dömda personer och därmed försvåra deras återanpassning till samhället. *Brottsförebyggande rådet (Brå)* tar i det sammanhanget upp att forskning har lyft skuldsättning som en faktor som kan försvåra upphörandeprocessen och som därmed kan bidra till att kriminella karriärer blir längre. Vissa remissinstanser, bl.a. *Umeå tingsrätt*, anser att förslaget kan leda till ökade indrivningskostnader för staten.

Enligt *Sveriges advokatsamfund* bör, förutom brottet i sig, även proportionen mellan påföljden och återbetalningsskyldigheten beaktas vid tillämpning av jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att det genom exempel i lagtexten eller författningskommentaren bör förtydligas i vilka situationer som det finns särskilda skäl för jämkning. Hovrätten anser också att det bör belysas hur jämningsregeln förhåller sig till möjligheten att begränsa återbetalningsskyldigheten enligt 31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken. *Göta hovrätt* ifrågasätter om kravet på särskilda skäl kommer att innebära någon förändring i sak när det gäller personer som döms till ett längre fängelsestraff. *Barnombudsmannen* efterfrågar ett förtydligande av att personer under 18 år normalt bör få hel nedsättning av återbetalningsskyldigheten även för det fall att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det är ett problem att domstolen inte sällan har ett bristfälligt underlag om den tilltalades ekonomi. *JO* noterar å sin sida att domstolarna numera har möjlighet att kontrollera den

tilltalades uppgifter om sina ekonomiska förhållanden genom tillgången till uppgifter i Skatteverkets beskattningsdatabas.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande regler om återbetalningsskyldighet i brottmål

Den som misstänks för ett brott kan ha rätt till en offentlig försvarare. Ersättningen till försvararen betalas av staten. Om den misstänkte åtalas och döms för brottet ska han eller hon som utgångspunkt ersätta staten för det som betalats i ersättning till försvararen. Detsamma gäller kostnader för ett målsägandebiträde och en särskild företrädare för barn, för hämtning av den tilltalade till rätten samt för provtagning och analys av blod, urin och saliv. Återbetalningsskyldighet kan även beslutas i samband med godkännande av strafföreläggande eller undanröjande av påföljd, se 31 kap. 1 § första stycket och 9 a § och 48 kap. 2 § rättegångsbalken, 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken, 8 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 12 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

Ersättningsskyldigheten omfattar inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade (31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken).

För tilltalade med begränsade ekonomiska resurser finns en särskild begränsningsregel för återbetalningsskyldigheten. Den tilltalade är som huvudregel inte skyldig att betala mer av kostnaden för den offentliga försvararen och övriga rättsliga biträden än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift (31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken). En förutsättning för rättshjälp är att den enskildes ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kronor, se 6 § rättshjälpslagen (1996:1619). Med ekonomiskt underlag avses årsinkomst med hänsyn tagen till underhållsskyldighet, förmögenhetsförhållanden och skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Den som har ett ekonomiskt underlag som överstiger 260 000 kronor får ingen nedsättning med stöd av begränsningsregeln. Av 23 § rättshjälpslagen framgår att avgiftsnivåerna motsvarar

1. två procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 50 000 kronor,
2. fem procent av kostnaderna, dock minst 500 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 50 000 men inte 100 000 kronor,
3. tio procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 100 000 men inte 120 000 kronor,
4. tjugoprocent av kostnaderna, dock minst 1 500 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 150 000 kronor,
5. trettio procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 150 000 men inte 200 000 kronor,
6. fyrtio procent av kostnaderna, dock minst 5 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 kronor.

Om den tilltalade genom att utebli från rätten eller inte följa ett föreläggande som rätten meddelat, genom påståenden eller invändningar som han insett eller bort inse sakna fog eller på annat sätt genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten, är han eller hon skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnaderna i övrigt ska fördelas (31 kap. 4 § rättegångsbalken). I sådana fall gäller inte begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket.

Utöver begränsningsregeln kan återbetalningsskyldigheten också begränsas med stöd av en allmän jämningsregel. Det belopp som den tilltalade ska betala får enligt denna regel sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden (31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken). Jämningsregeln omfattar till skillnad från begränsningsregeln alla ersättningsgrundande kostnader, inklusive t.ex. kostnader för provtagning och analys.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, för närvarande 250 kronor, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig, se 31 kap. 1 § femte stycket rättegångsbalken och 6 § förordningen (1997:406) om offentlig försvarare m.m.

Reglerna om återbetalningsskyldighet bör skärpas

Det finns flera skäl som talar för att skärpa reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål. Huvudregeln om återbetalningsskyldighet vid fällande dom ger uttryck för synsättet att det i de flesta fall är motiverat att ta dömda personers betalningsförmåga i anspråk för vissa typer av kostnader. Statens utgifter för offentliga försvarare och målsägandebiträden uppgick under 2022 till 2,3 miljarder kronor. Under samma år uppgick återkraven i brottmål till totalt 101 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2022 s. 74 och 118). Återkraven motsvarade alltså endast fyra procent av statens utgifter för offentliga försvarare och målsägandebiträden. Visserligen uppkommer inte alla kostnader för rättsliga biträden i processer som leder fram till en fällande dom eller ett godkänt strafföreläggande. Trots detta står det klart att endast en mycket liten andel av de kostnader som faller inom tillämpningsområdet för bestämmelserna blir föremål för ett återkrav. Genom att skärpa reglerna kan huvudregeln om återbetalningsskyldighet få ett större genomslag.

Som *Svea hovrätt* påpekar är det viktigt att den dömdes betalningsförmåga tas i anspråk inom rimliga gränser och att hans eller hennes återanpassning till samhället inte försvåras. I detta sammanhang kan det noteras att det under 2022 betalades in 89 miljoner kronor till staten på grund av återkrav i brottmål, varav 25 miljoner kronor avser återbetalningar på restförda fordringar till Kronofogdemyndigheten (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2022 s. 74 och 141). Eftersom vissa av inbetalningarna avser återkrav som har beslutats under tidigare år, kan detta belopp inte utan vidare sättas i relation till de totala återkraven under samma år. Över tid bör dock förhållandet mellan totalbeloppen för beslutade återkrav respektive inbetalningar ge en god indikation på hur stor andel av återkraven som någon gång betalas in till staten. Under 2020–

2022 uppgick totalbeloppet för beslutade återkrav till 249 miljoner kronor, medan totalbeloppet för inbetalningar uppgick till 228 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2022 s. 74). Det motsvarar en beloppsmässig återbetalningsgrad om drygt 90 procent. Den höga återbetalningsgraden talar för att det finns utrymme för att ta dömda personers betalningsförmåga i anspråk i större utsträckning än i dag.

Reglerna om återbetalningsskyldighet har ett nära samband med ansvarsfrågan i brottmål. En förutsättning för återbetalningsskyldighet är att den tilltalade döms för brottet. Ett beslut om återbetalningsskyldighet utgör dock inte ett straff. Som *Umeå tingsrätt* påpekar markeras i stället samhällets avståndstagande från den brottsliga gärningen framför allt genom den straffrättsliga regleringen. Enligt regeringen framstår det dock som rimligt att den nuvarande kostnadsfördelningen mellan staten och den som döms för ett brott justeras så att den dömde i högre grad får bidra till att ersätta kostnaderna i stället för att låta dessa finansieras via skattesystemet.

En skärpning av regelverket är vidare motiverad av statsfinansiella skäl. Utgifterna på anslaget 1:11 Rättsliga biträden m.m. inom utgiftsområde 4 Rättsväsendet uppgick 2022 till 3,5 miljarder kronor, varav 1,9 miljarder kronor avsåg kostnader för offentliga försvarare. Detta utgjorde en viss minskning jämfört med 2021, då utgifterna uppgick till 3,7 miljarder kronor. Sedan 2012 har utgifterna på anslaget dock ökat med 1,3 miljarder kronor eller 60 procent. Det är därför angeläget att vidta åtgärder för att öka intäkterna till staten och på så sätt dämpa den totala kostnadsutvecklingen.

Regeringen anser mot denna bakgrund att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål bör skärpas.

Det bör inte införas ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet

Utredningen föreslår att reglerna om återbetalningsskyldighet ska skärpas genom att det införs ett minimibelopp om 5 000 kronor. Enligt förslaget ska återbetalningsskyldigheten inte kunna sättas ned till ett belopp som understiger denna nivå, vare sig med stöd av begränsningsregeln eller med stöd av jämningsregeln. De enda undantag som föreslås gäller barn samt personer som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Det finns vissa fördelar med utredningens förslag. Förslaget är verkningsfull åtgärd på det sättet att ett minimibelopp tveklöst skulle innebära en markant ökning av antalet återkrav. I vissa situationer, t.ex. när de ersättningsgrundande kostnaderna understiger minimibeloppet, skulle regleringen också vara enkel att tillämpa.

Det finns dock även betydande nackdelar med den modell som utredningen föreslår. Många remissinstanser avstyrker också förslaget eller är tveksamma till det, däribland *Göta hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Solna tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Svea hovrätt*. Som Justitiekanslern påpekar kommer ett minimibelopp främst att påverka de sämst bemedlade i samhället. För personer med låga inkomster skulle det i många fall bli fråga om en högst kännbar förändring. Personer med höga inkomster skulle däremot inte påverkas märkbart eller endast i marginell

utsträckning. Rättsveskäl talar starkt för att en skärpning av återbetalningsskyldigheten bör göras i proportion till dömda personers betalningsförmåga. Det finns också situationer där ett minimibelopp kan leda till oskäliga resultat, vilket tas upp av *Hovrätten för Västra Sverige* och *Åklagarmyndigheten*. En sådan situation är när det står klart att den dömde under mycket lång tid inte kommer att kunna ersätta någon del av kostnaderna, t.ex. vid fängelse på livstid eller ett mycket långt tidsbestämt fängelsestraff. Minimibeloppet kan också i vissa fall uppfattas som en orimligt kraftig reaktion på brottet. Som jämförelse kan nämnas att det lägsta bötesstraffet som avser dagsböter som huvudregel är 1 500 kronor (25 kap. 2 § brottsbalken). Ett sätt att lösa detta skulle kunna vara att, som Hovrätten för Västra Sverige och Åklagarmyndigheten är inne på, utvidga möjligheterna till jämkning under minimibeloppet. En sådan lösning skulle dock ytterligare komplicera regelverket. Dessutom skulle en generell möjlighet till jämkning under minimibeloppet undergräva syftet med en obligatorisk lägsta återbetalningsskyldighet. Utredningens förslag framstår även som problematiskt med hänsyn till Europakonventionens bestämmelser om rätten till en rättvis rättegång, vilket uppmärksammas av Stockholms tingsrätt. Enligt artikel 6.3 c i konventionen har var och en som blivit anklagad för brott rätt att, när han eller hon saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar. Av Europadomstolens praxis framgår att det inte finns något generellt hinder mot att en stat begär återbetalning för kostnader för ett rättegångsbiträde efter det att ett straffrättsligt förfarande har avslutats. Om den dömde kan visa att han eller hon saknar tillräckliga medel att återbetala kostnaderna, skulle det däremot kunna vara oförenligt med artikel 6.3 c att verkställa ett beslut om återbetalning (Europadomstolens domar den 25 september 1992 i målet *Croissant mot Tyskland*, mål nr 13611/88, punkterna 33–38, och den 17 februari 2011 i målet *Ognyan Asenov mot Bulgarien*, mål nr 38157/04, punkterna 40–48). Det framstår därför som mindre lämpligt med en regel som innebär att domstolen måste besluta om återbetalningsskyldighet även i fall där det står klart att den dömde under mycket lång tid kommer att sakna möjlighet att återbetala kostnaderna.

Mot denna bakgrund bedömer regeringen att nackdelarna med utredningens förslag överväger fördelarna. Det bör därför inte införas ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet i brottmål.

Återbetalningsbeloppen bör höjas

Reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål bör alltså skärpas på något annat sätt än genom att införa ett minimibelopp.

Bestämmelserna i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken innebär att den tilltalade inte är skyldig att betala mer av kostnaderna för de rättsliga biträdena än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift. Syftet är att uppnå en garanti för att återbetalningsskyldigheten alltid ska anpassas till den dömdes personliga och ekonomiska förhållanden (prop. 1972:4 s. 268). En skärpning av reglerna bör i enlighet med detta syfte göras på ett sätt som innebär att återbetalningsskyldigheten står i proportion till den dömdes betalningsförmåga, även när det gäller personer med låga inkomster. Ett sätt att åstadkomma detta är att behålla kopplingen

till rättshjälpsavgiften, men göra en uppräknig av återbetalningsbeloppen för personer i alla inkomstskikt. Regeringen anser, till skillnad från JO, att det är rimligt att den som döms för ett brott ska ha ett mer omfattande kostnadsansvar än den som beviljas rättshjälp.

Uppräkningen av återbetalningsbeloppen bör ligga på en nivå som innebär en påtaglig skärpning av återbetalningsskyldigheten och en tydlig skillnad i kostnadsansvaret för dömda respektive rättshjälpsberättigade personer. I promemorian föreslås mot denna bakgrund att återbetalningsbeloppen ska fördubblas. Den tilltalade skulle med en sådan modell alltså som huvudregel inte vara skyldig att betala mer av kostnaden för den offentliga försvararen och övriga rättsliga biträden än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

En fördel med promemorians förslag är att kopplingen till rättshjälpsavgiften kan behållas och att återbetalningsskyldigheten därmed kan anpassas till den dömdes ekonomiska förhållanden, även när det gäller personer med låga inkomster. *Sveriges advokatsamfund* och *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* uppmärksammar att inkomstgränsen för rättshjälp och rättshjälpsavgifterna har varit oförändrade under lång tid och att de inte är anpassade till dagens inkomstnivåer. Advokatsamfundet påpekar att en person vars ekonomiska underlag är 130 000 kronor (motsvarande ca 11 000 kronor i månadsinkomst) med promemorians förslag kan bli skyldig att återbetala 40 procent av kostnaderna för sin offentliga försvarare, vilket enligt samfundet innebär betydande risker för betalningssvårigheter och skuldsättning. Regeringen instämmer i att det kan finnas anledning att återkomma till frågan om ifall inkomstgränsen för rättshjälp och rättshjälpsavgifterna bör höjas. Sådana överväganden kan dock inte göras inom ramen för detta lagstiftningsärende. Som anförs ovan betalas för närvarande en beloppsmässig andel om drygt 90 procent av de beslutade återkraven in till staten (se under rubriken Reglerna om återbetalningsskyldighet bör skärpas). Det talar för att det även utifrån nuvarande avgiftsnivåer i rättshjälpslagen finns utrymme för att skärpa kostnadsansvaret. Den utformning av jämkningsregeln som föreslås nedan ger enligt regeringens uppfattning tillräckliga möjligheter att sätta ned återbetalningsbeloppet ytterligare i de fall en tillämpning av enbart begränsningsregeln skulle leda till ett orimligt betugande återkrav.

En annan fördel med promemorians förslag är att den omotiverade tröskeleffekt som uppkommer i dag skulle upphöra. Enligt nuvarande regler ska en person vars ekonomiska underlag ligger just under 260 000 kronor betala 40 procent av kostnaderna för de rättsliga biträdena, medan den vars ekonomiska underlag ligger just över 260 000 kronor som utgångspunkt ska betala 100 procent av kostnaderna (jfr Ekelöf m.fl., *Rättegång*, tredje häftet, 8 uppl. 2018 s. 263 och 264). I rättsfallet NJA 2006 s. 131 jämkades återbetalningsskyldigheten på den grunden att den dömdes inkomst endast obetydligt översteg den gräns där hans återbetalningsskyldighet skulle ha jämkats tämligen kraftigt enligt 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken. Det framstår som otillfredsställande att den allmänna jämkningsregeln behöver tillämpas enbart på den grunden att den dömde befinner sig i ett visst inkomstintervall. Det finns också en risk för bristande förutsebarhet i rättstillämpningen. Med en fördubbling av återbetalningsbeloppen skulle den som ligger strax under

inkomstgränsen för rättshjälp i stället betala 80 procent av kostnaderna. Jämkningsregeln skulle därmed inte per automatik behöva tillämpas för den som ligger strax över inkomstgränsen. Regeringen anser, till skillnad från *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, att syftet att undvika tröskeeffekten och därmed bidra till en mer enhetlig rättstillämpning talar för att promemorians förslag bör genomföras.

Promemorians förslag innebär vidare att det även i fortsättningen kommer att finnas en generell möjlighet till jämkning, vilket *Hovrätten för Västra Sverige, Malmö tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* efterfrågar med anledning av utredningens förslag. Det finns ett stort värde i att möjligheten till jämkning inte är begränsad till enbart barn samt personer som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Brå och *JO* påpekar att promemorians förslag om fördubblade återbetalningsbelopp kan leda till en ökad skuldsättning hos dömda personer och därmed försvåra deras återanpassning till samhället. Som *Brå* uppmärksammar kan skuldsättning vara ett hinder för den process genom vilken lagöverträdare slutar att begå brott. Det beror bl.a. på att betalningsanmärkningar kan göra det svårare att få hyreskontrakt och arbete, se Brottsförebyggande rådets rapport Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet (*Brå* 2021:5 s. 94). Eftersom syftet med promemorians förslag är att åstadkomma en skärpning av kostnadsansvaret får en viss ökad skuldsättning tolereras. Modellen med fördubblade återbetalningsbelopp innebär dock, till skillnad från ett minimibelopp, att kopplingen till rättshjälpslagen behålls även för personer med låga inkomster. Den innebär bl.a. att återbetalningsskyldigheten kommer att vara lägre för personer vars betalningsförmåga redan är väsentligen nedsatt på grund av skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Det kommer också att vara möjligt att sätta ned återbetalningsskyldigheten med stöd av jämkningsregeln. Orimliga resultat kommer alltså att kunna undvikas. Regeringen bedömer därför att promemorians förslag inte medför några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer eller att deras återanpassning till samhället försvåras.

Utredningen och flera remissinstanser, bl.a. *Kronofogdemyndigheten* och *Umeå tingsrätt*, uppmärksammar att en skärpning av återbetalningsskyldigheten kan leda till att fler ärenden hamnar hos Kronofogdemyndigheten för indrivning och att det därmed uppkommer ökade kostnader för staten. Jämfört med utredningens förslag innebär fördubblade återbetalningsbelopp att dömda personers betalningsförmåga kommer att beaktas i större utsträckning. Den ökning av antalet ärenden hos Kronofogdemyndigheten som en höjning av återbetalningsbeloppen kan leda till bedöms mot denna bakgrund bli förhållandevis begränsad.

Brottsofferjouren, Justitiekanslern och *Umeå tingsrätt* anser att utredningens förslag om ett minimibelopp kan försämra dömda personers möjligheter att betala skadestånd till brottsoffer. En fördubbling av återbetalningsbeloppen kan visserligen i viss utsträckning påverka dömda personers betalningsförmåga. Det finns dock flera skäl som talar för att konsekvenserna för brottsoffer blir begränsade. Kopplingen till rättshjälpslagen samt jämkningsregeln innebär att återbetalningsskyldigheten alltid kommer att bestämmas med beaktande av den dömdes ekonomiska förhållanden. Till skillnad från utredningens förslag kommer detta att gälla även personer med låga inkomster. En skadeståndsskyldighet som

påtagligt begränsar den dömdes betalningsförmåga ska också kunna utgöra skäl för att sätta ned återbetalningsskyldigheten enligt jämningsregeln (se författningskommentaren till 31 kap. 1 § rättegångsbalken). Vidare har det nyligen gjorts lagändringar som förbättrar brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd. Det handlar bl.a. om att brottsoffers anspråk på skadestånd numera har företräde framför oprioriterade fordringar – exempelvis återkrav i brottmål – vid löneutmätning, se propositionen Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer (prop. 2021/22:198 s. 37–43). Den senare förändringen efterfrågas särskilt av Brottsofferjouren och Umeå tingsrätt med anledning av utredningens förslag. Brottsoffer kan vidare ofta få ersättning för skadestånd via försäkringar eller brottsskadeersättning. I syfte att stärka brottsoffers ställning gav regeringen den 22 juni 2023 en särskild utredare i uppdrag att se över bl.a. reglerna om brottsskadeersättning (dir. 2023:94). Utredaren ska bl.a. lämna förslag på de författningsändringar och andra åtgärder som krävs för att brottsoffer ska få rätt till brottsskadeersättning redan när en dom på skadestånd fått laga kraft. Uppdraget ska redovisas senast den 24 februari 2025. Sammantaget bedömer regeringen att en fördubbling av återbetalningsbeloppen endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd.

Domstolsverket, Göteborgs tingsrätt och Sundsvalls tingsrätt anser att utredningens förslag om en miniminivå för återbetalningsskyldigheten kan leda till att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. *JO* ser en sådan risk även med promemorians förslag om fördubblade återbetalningsbelopp. Regeringen anser att denna risk inte bör överdrivas. Utgångspunkten är redan i dag att full återbetalningsskyldighet ska beslutas vid fällande dom. Såvitt känt har detta inte lett till att misstänkta avstår från att begära en offentlig försvarare. Till skillnad från ett minimibelopp innebär fördubblade återbetalningsbelopp inte heller att personer med låga inkomster riskerar att drabbas av orimligt betungande återkrav. Det bör också noteras att det ytterst är domstolen som bedömer behovet av en offentlig försvarare, oavsett om en sådan begärs eller inte.

Sveriges advokatsamfund anser att det kan ifrågasättas om promemorians förslag om fördubblade återbetalningsbelopp är förenligt med rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvarare i brottmål. Regeringen kan återigen konstatera att utgångspunkten redan i dag är att den som döms för ett brott som utgångspunkt är skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Förslaget påverkar inte rätten till en offentlig försvarare. Förslaget kan därmed inte heller anses inskränka den tilltalades rätt till en rättvis rättegång.

En invändning som kan riktas mot en fördubbling av återbetalningsbeloppen är att det skulle göra regelverket mer komplicerat. Det kan framstå som otillfredsställande mot bakgrund av att redan de nuvarande bestämmelserna ibland uppfattas som svårtillämpade. Regeringen bedömer dock att den ytterligare komplexitet som uppkommer inte är större än att den bör kunna accepteras. Vidare skulle domstolarnas tillämpning kunna underlättas genom att det tas fram ett systemstöd för beräkningarna. Som ett alternativ kan man också tänka sig en enklare lathund. En sådan lathund skulle kunna innehålla en trappa för

procentsatserna som motsvarar den i 23 § rättshjälpslagen (se författningskommentaren till 31 kap. 1 § rättegångsbalken). På så sätt skulle ett av stegen i beräkningarna kunna undvikas. Det bör lämpligen överlåtas till domstolarna och Domstolsverket att ta ställning till behovet av ett systemstöd eller en lathund.

En förutsättning för att en fördubbling av återbetalningsbeloppen ska få fullt genomslag är att domstolarna har tillförlitliga uppgifter om de tilltalades ekonomiska förhållanden. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att det är ett problem att domstolen inte sällan har ett bristfälligt underlag rörande den tilltalades ekonomi. Som *JO* noterar har domstolarna dock sedan den 1 januari 2023 möjlighet att kontrollera den tilltalades uppgifter om sina ekonomiska förhållanden genom tillgången till uppgifter i Skatteverkets beskattningsdatabas, se 8 m § förordningen (2001:588) om behandling av uppgifter i Skatteverkets beskattningsverksamhet.

Regeringen anser mot denna bakgrund att beloppsnivåerna för återbetalningsskyldighet i brottmål bör fördubblas. Den tilltalade bör alltså inte vara skyldig att betala mer av kostnaden för en offentlig försvarare och övriga rättsliga biträden än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Möjligheten till jämkning bör begränsas

En fördubbling av beloppsnivåerna för återbetalningsskyldighet i brottmål innebär en påtaglig skärpning av regelverket. Skärpningen påverkar emellertid enbart tilltalade som har ett ekonomiskt underlag som inte överstiger 260 000 kronor. Under 2021 hade 30 procent av befolkningen i åldern 20–64 år en förvärvsinkomst som understeg 250 000 kronor (källa: Statistiska centralbyrån och egna beräkningar). Rättsviseskäl talar starkt för att en skärpning av återbetalningsskyldigheten bör göras i proportion till dömda personers betalningsförmåga. Det bör mot denna bakgrund övervägas om reglerna om återbetalningsskyldighet bör skärpas även för personer med högre inkomster.

Dömda personer kan, oavsett om de har rätt till nedsättning av återbetalningsskyldigheten med stöd av begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken, få nedsättning med stöd av jämningsregeln. Det belopp som den tilltalade ska betala får enligt denna bestämmelse sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden (31 kap. 1 § fjärde stycket).

Som konstateras ovan motsvarar de beslutade återkraven under 2022 endast fyra procent av statens utgifter för offentliga försvarare och målsägandebiträden under samma år (se under rubriken Reglerna om återbetalningsskyldighet bör skärpas). Eftersom en majoritet av den vuxna befolkningen inte kan få nedsättning med stöd av begränsningsregeln, tyder detta på att domstolarna använder jämningsregeln i stor utsträckning. Denna slutsats vinner även stöd av utredningens iakttagelser. Av diskussioner med domare, advokater och företrädare för Rättshjälpsmyndigheten framgår att vissa domstolar ofta jämkar till noll kronor, eller till vad de anser vara ett lämpligt belopp, trots att det finns förutsättningar för att besluta om återbetalningsskyldighet. Enligt utredningen framstår tillämpningen inte sällan som alltför generös i förhållande till regelverket.

Göteborgs tingsrätt anser att utredningens iakttagelser utgör ett svagt underlag för att begränsa möjligheten till jämkning. Regeringen bedömer dock att de statistiska uppgifterna i kombination med de praktiska erfarenheter som redovisas av utredningen talar starkt för att jämningsregeln används i större utsträckning än vad som är önskvärt. Möjligheten till jämkning bör därför begränsas för att på så sätt ge huvudregeln om återbetalningsskyldighet ett större genomslag.

Det framstår som ändamålsenligt att den tilltalades brottslighet samt personliga och ekonomiska förhållanden även i fortsättningen ska kunna utgöra skäl för jämkning. Ett lämpligt sätt att åstadkomma en mer restriktiv tillämpning skulle därför kunna vara att ställa krav på att det ska finnas särskilda skäl med hänsyn till dessa omständigheter. På så sätt markeras att de omständigheter som talar för jämkning måste vara av kvalificerat slag. Samtidigt behålls möjligheten att göra en nyanserad bedömning i det enskilda fallet, vilket minskar risken för oskäliga resultat. Regeringen anser, till skillnad från *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, att ett krav på särskilda skäl framstår som väl avvägt.

En skärpning av jämningsregeln kommer, i likhet med vad som konstateras beträffande de fördubblade återbetalningsbeloppen, att leda till en ökad skuldbörda för dömda personer. En fördel med att skärpa jämningsregeln genom ett krav på särskilda skäl är dock att den dömdes betalningsförmåga på samma sätt som i dag kommer att vara ett grundläggande bedömningskriterium. Det kommer t.ex. att finnas utrymme för jämkning när försvararkostnaderna är så höga att huvudregeln om full återbetalningsskyldighet skulle leda till ett orimligt betungande återkrav. En sådan lösning begränsar alltså riskerna för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer och för en kraftigt ökad ärendetillströmning hos Kronofogdemyndigheten. En eventuell skärpning bedöms därför inte heller i någon märkbar utsträckning försvåra dömda personers återanpassning till samhället. Regeringen bedömer vidare att ett krav på särskilda skäl, av samma skäl som avseende de höjda återbetalningsbeloppen, endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd. Det framstår vidare som osannolikt att en skärpning av jämningsregeln kommer att leda till att misstänkta i större utsträckning väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. Dessutom kommer det även med ett krav på särskilda skäl finnas möjlighet att helt sätta ned ett återkrav om det står klart att den dömda under mycket lång tid kommer att sakna möjlighet att återbetala kostnaderna. Regeringen bedömer därför att en sådan skärpning är förenlig med artikel 6.3 c i Europakonventionen. När det gäller personer som döms till ett längre fängelsestraff bedömer regeringen, till skillnad från *Göta hovrätt*, att ett krav på särskilda skäl kommer att innebära att återbetalningsbeloppen sätts ned i mindre omfattning än i dag.

Regeringen bedömer mot denna bakgrund att möjligheten till jämkning bör begränsas genom ett krav på särskilda skäl. Det belopp som den tilltalade ska betala bör alltså få sättas ned helt eller delvis, om det finns särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det genom exempel i lagtexten eller författningskommentaren bör förtydligas i vilka situationer som det finns skäl för jämkning. Redan i nuvarande lagtext anges vilka omständig-

heter som ska beaktas vid prövningen, dvs. den tilltalades brottslighet och hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden. För att ge domstolarna ett tillräckligt bedömningsutrymme i det enskilda fallet är det angeläget att kravet på särskilda skäl inte snävas in mer än nödvändigt. Regeringen anser därför att det inte vore lämpligt att i lagtexten ytterligare precisera i vilka situationer som jämkning får ske.

Enligt *Sveriges advokatsamfund* bör, förutom brottet i sig, även proportionen mellan påföljden och återbetalningsskyldigheten beaktas vid tillämpning av jämningsregeln. I förarbetena har det uttalats att domstolarna bör se till att betalningsskyldigheten och påföljden tillsammans utgör en lämplig reaktion på brottet (prop. 1972:4 s. 267). Regeringen anser att detta fortfarande är en rimlig utgångspunkt. Det kan emellertid inte anses korrekt att sätta ned återbetalningsbeloppet med hänvisning till att beloppet inte står i rimligt förhållande till den utdömda påföljden (jfr Fitger m.fl., Rättegångsbalken [7 juni 2023, JUNO], kommentaren till 31 kap. 1 §).

Hovrätten för Västra Sverige anser att det bör belysas hur jämningsregeln förhåller sig till möjligheten att begränsa återbetalningsskyldigheten enligt 31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken. De senare bestämmelserna innebär bl.a. att den tilltalades ersättningsskyldighet inte omfattar kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen. Det kan t.ex. handla om att en offentlig försvarare har förordnats trots att det uppenbart saknats behov av en sådan (rättsfallet NJA 1974 s. 687). En tillämpning av jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket förutsätter att det är fråga om kostnader som är ersättningsgrundande enligt första och andra styckena i samma paragraf. Regeringens förslag om att jämningsregeln ska skärpas innebär inte någon ändring i detta avseende.

Jämningsregeln innebär enligt den nuvarande lydelsen att återbetalningsskyldighet endast i undantagsfall ska åläggas den som är under 18 år, den som har begått brottet under inflytande av en psykisk störning eller den som meddelas påföljdseftergift (prop. 1972:4 s. 152, 153 och 356 och rättsfallet NJA 2020 s. 154). I detta avseende är någon ändring i sak inte avsedd. Förutom i undantagsfall bör det alltså även fortsättningsvis anses finnas särskilda skäl för hel nedsättning för dessa kategorier av tilltalade. Som *Barnombudsmannen* uppmärksammar gäller detta även i den situation som behandlas i avsnitt 4.2, dvs. att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

4.2 Återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt

Regeringens förslag: Begränsningsregeln för återbetalningsskyldighet ska inte gälla för kostnader i en högre rätt, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att återbetalningsskyldigheten ska få jämkas endast

med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden. Utredningen föreslår inte ett undantag från begränsningsregeln utan en självständig ersättningsbestämmelse.

Remissinstanserna: De flesta av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det, däribland *Domstolsverket*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *JO*, *Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten*. Ingen remissinstans motsätter sig ett utvidgat kostnadsansvar när ett överklagande förfaller i en högre rätt. *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt* är positiva till förslaget men anser att det bör justeras för att undvika orimliga konsekvenser. *Malmö tingsrätt* anser att det bör förtydligas att bestämmelsen är tillämplig i överrätt och att den avser rättegångskostnaderna endast i den aktuella överinstansen. Flera remissinstanser lämnar liknande synpunkter. Enligt *Malmö tingsrätt* bör det också förtydligas att återbetalningsskyldigheten inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De flesta av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det, däribland *Domstolsverket*, *Göta hovrätt*, *Justitiekanslern*, *Malmö tingsrätt*, *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)*, *Svea hovrätt* och *Åklagarmyndigheten*. *Hovrätten för Västra Sverige* ser positivt på förslaget, men noterar att beslut om att låta ett överklagande förfalla typiskt sett meddelas i direkt anslutning till att den tilltalade utblir från huvudförhandlingen. I samband med det tar hovrätten ställning till ersättningsfrågor, även återbetalningsskyldighet. I det läget känner hovrätten inte alltid till sådana omständigheter som skulle kunna medföra jämkning. *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)* anser att förslaget inte ger den tilltalade tillräckligt starka ekonomiska incitament att återkalla sitt överklagande när han eller hon inte tänker fullfölja sin talan. Den tilltalade kan nämligen slippa undan kostnadsansvaret genom att återkalla överklagandet någon dag före huvudförhandlingen, vid en tidpunkt då betydande kostnader redan lagts ned. Enligt universitetet bör ersättningsskyldigheten vid utevaro i högre rätt i stället omfattas av 31 kap. 4 § rättegångsbalken, eventuellt med de ändringar som anses nödvändiga med anledning av rättsfallet NJA 2008 s. 45. *Göteborgs tingsrätt* lämnar synpunkter på lagtextens utformning.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande regler om återbetalningsskyldighet i en högre rätt

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet i brottmål gäller också i en högre rätt. En dom i den högre rätten ska anses som fällande endast om den högre rätten dömer till en svårare påföljd än den lägre rätten, om den som har frikänts av den lägre rätten finnes ha begått brottet eller om den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rätts dom (31 kap. 10 § rättegångsbalken). En tilltalad som utan framgång överklagar en brottmålsdom kan alltså bli återbetalningsskyldig för kostnader som uppkommer i hovrätten eller Högsta domstolen.

Frågan om återbetalningsskyldighet i hovrätten kan aktualiseras när en tilltalad som har överklagat utblir från en huvudförhandling. En part är som huvudregel skyldig att infinna sig personligen till en huvudförhandling i hovrätten. Om en klagande utblir från huvudförhandlingen

förfaller överklagandet, vilket normalt innebär att hovrätten skriver av målet och att den överklagade domen står fast. Detsamma gäller om en klagande som har förelagts att infinna sig personligen inställer sig endast genom ombud och det inte finns särskilda skäl mot att överklagandet förfaller. Om en klagande vars överklagande har förfallit har haft laga förfall, dvs. giltig ursäkt, för sin frånvaro kan målet återupptas (51 kap. 21 och 22 §§ rättegångsbalken). Bestämmelserna gäller även i Högsta domstolen (55 kap. 15 §).

Regleringen är otillräcklig när den tilltalade uteblir från en huvudförhandling

Konsekvensen av att utebli från en huvudförhandling i hovrätten ska anges i kallelsen (51 kap. 16 § rättegångsbalken). En tilltalad som har överklagat och därefter uteblir från huvudförhandlingen är alltså medveten om att överklagandet troligen kommer att förfalla. Det får därför förutsättas att han eller hon inte längre står fast vid sitt överklagande. Det är då rimligt att kräva att den tilltalade informerar domstolen om detta genom att återkalla sitt överklagande. I annat fall uppkommer onödiga kostnader genom att domstolen, motparter och rättsliga biträden fortsätter att lägga ned arbete i målet, i huvudsak i form av planering av och inställelse vid huvudförhandlingen. Det framstår därför som angeläget att den tilltalade har ekonomiska incitament att återkalla sitt överklagande om han eller hon inte avser att inställa sig vid huvudförhandlingen. Det finns två tänkbara grunder för återbetalningsskyldighet i denna situation, men båda är behäftade med problem.

Om den tilltalade genom att utebli från rätten eller inte följa ett föreläggande som rätten har meddelat eller på annat sätt genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten, är den tilltalade skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnader i övrigt ska fördelas (31 kap. 4 § rättegångsbalken). I rättsfallet NJA 2008 s. 45 ålades den tilltalade inte ersättningsskyldighet enligt denna bestämmelse när han uteblivit från en huvudförhandling i hovrätten och hans överklagande därmed förfallit. Högsta domstolen uttalade att det enligt bestämmelsens ordalydelse krävs att den tilltalade har vållat kostnader för staten för att ett kostnadsansvar ska komma i fråga. Det innebär att endast sådana kostnader som har orsakats av den tilltalades vårdslöshet eller försummelse kan leda till ersättningsskyldighet, medan kostnader som har uppkommit oberoende av det agerande som läggs den tilltalade till last inte omfattas av kostnadsansvaret enligt bestämmelsen. Att redan upparbetade kostnader blivit överflödiga på grund av den tilltalades agerande innebär inte att kostnaderna har orsakats av agerandet. Av rättsfallet framgår alltså att det normalt inte finns förutsättningar att besluta om återbetalningsskyldighet enligt 31 kap. 4 § rättegångsbalken när en tilltalad uteblir från en huvudförhandling i hovrätten och dennes överklagande därför förfaller.

Den andra tänkbara grunden för återbetalningsskyldighet är 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken. Om den tilltalades överklagande förfaller och hovrätten skriver av målet har den tilltalades överklagande inte lett till någon ändring i tingsrättens dom. Hovrättens avgörande ska då i kostnadshänseende betraktas som en fällande dom (NJA II 1943 s. 409

och Fitger m.fl., Rättegångsbalken [7 juni 2023, JUNO], kommentaren till 31 kap. 10 §). Det innebär att den tilltalade som utgångspunkt är skyldig att ersätta staten för kostnaderna i hovrätten. Återbetalningsskyldigheten kan dock påverkas av begränsningsregeln och jämningsregeln i 31 kap. 1 § tredje och fjärde styckena rättegångsbalken. Begränsningsregeln gäller i fråga om totalkostnaderna i instanserna (Lagrådets yttrande i prop. 1972:4 s. 417 och 418 och rättsfallet NJA 2006 N 17). En tillämpning av begränsningsregeln kan innebära att återbetalningsskyldigheten omfattar endast en mycket liten andel av kostnaderna i hovrätten eller att någon ytterligare återbetalningsskyldighet inte kan beslutas (jfr NJA 2006 N 17). Dessutom innebär den nuvarande jämningsregeln att det belopp som ska återbetalas i vissa fall behöver sättas ned helt (jfr NJA 2008 s. 45).

Återbetalningsskyldigheten bör skärpas

Det framstår som otillfredsställande att det i vissa fall saknas förutsättningar att besluta om full återbetalningsskyldighet när den tilltalades överklagande förfaller på grund av omständigheter som är hänförliga till honom eller henne. Det bör rimligen göras skillnad mellan en tilltalad som återkallar ett överklagande och en som i stället låter överklagandet förfalla och därmed orsakar onödiga kostnader för det allmänna. Även om den handlingsdirigerande effekten inte bör överdrivas, skulle ett utvidgat kostnadsansvar rimligen i någon utsträckning öka tilltalades benägenhet att meddela domstolen att de inte längre vill få ett överklagande prövat. Vidare skulle ett utvidgat kostnadsansvar understryka vikten av personlig inställelse vid en huvudförhandling. Dessutom talar även statsfinansiella skäl för ett utvidgat kostnadsansvar. Regeringen bedömer därför att det bör införas ett utvidgat kostnadsansvar när den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

Hur den nya bestämmelsen bör utformas

Utredningen föreslår en självständig ersättningsbestämmelse för den aktuella situationen. Den föreslagna regleringen stämmer i huvudsak överens med 31 kap. 1 § rättegångsbalken, men har ingen begränsningsregel och en mer begränsad möjlighet till jämkning. Regleringen i 31 kap. 10 § innebär emellertid att den tilltalade som utgångspunkt är återbetalningsskyldig för kostnader i hovrätten om hans eller hennes överklagande förfaller och målet därför skrivs av. Redan i dag finns det alltså en grund för att besluta om återbetalningsskyldighet när den tilltalades överklagande förfaller. Att kostnadsansvaret inte får tillräckligt genomslag beror i stället på att återbetalningsskyldigheten i vissa fall måste sättas ned med stöd av begränsningsregeln eller jämningsregeln i 31 kap. 1 §. Den skärpning av jämningsregeln som föreslås i avsnitt 4.1 bör leda till att återbetalningsskyldighet kan beslutas i fler fall när den tilltalades överklagande förfaller. Begränsningsregeln kan dock leda till att återbetalningsskyldigheten begränsas till en mycket liten andel av kostnaderna i hovrätten. En lämplig lagteknisk lösning på detta är att, i stället för att införa en självständig ersättningsbestämmelse, göra ett undantag från begränsningsregeln för det fall att den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att inställa sig

personligen. Undantaget kan lämpligen placeras i 31 kap. 10 §, som gäller rättegångskostnader i en högre rätt. Som *Malmö tingsrätt* efterfrågar med anledning av utredningens förslag bör det uttryckligen anges att bestämmelsen gäller för kostnader i den högre rätten.

Lunds universitet (Juridiska fakulteten) anser att förslaget inte ger den tilltalade tillräckligt starka ekonomiska incitament att återkalla sitt överklagande när han eller hon inte tänker fullfölja sin talan. Den tilltalade kan nämligen slippa undan kostnadsansvaret genom att återkalla överklagandet någon dag före huvudförhandlingen, vid en tidpunkt då betydande kostnader redan lagts ned. Enligt universitetet bör ersättningskyldigheten vid utevaro i högre rätt i stället omfattas av 31 kap. 4 § rättegångsbalken, eventuellt med de ändringar som anses nödvändiga med anledning av rättsfallet NJA 2008 s. 45. Regeringen bedömer att förslagets handlingsdirigerande effekt inte förtas av att en tilltalad som har bestämt sig för att återkalla sitt överklagande skulle kunna avvakta med återkallandet till sista stund på grund av vetskapen om att begränsningsregeln ändå kommer att bli tillämplig. Ett sådant agerande – vilket endast kan förklaras av rent okynne – måste nämligen förutsättas bli mycket ovanligt. När det gäller 31 kap. 4 § förutsätter ersättningsskyldighet enligt den paragrafen att det klarläggs att den tilltalade har orsakat kostnader för staten genom vårdslöshet eller försummelse. Med regeringens förslag kommer det i stället att finnas en presumtion för full återbetalningsskyldighet, vilket framstår som en mer ändamålsenlig lösning.

När det gäller möjligheten till jämkning föreslår utredningen att det belopp som ska betalas ska få sättas ned endast om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden. Till skillnad från vad som gäller enligt jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken ska det alltså inte vara möjligt att beakta den tilltalades brottslighet eller ekonomiska förhållanden. Enligt utredningen bör möjligheten till jämkning minimeras för att det skärpta kostnadsansvaret ska få fullt genomslag i praktiken. *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt* anser att utredningens förslag bör justeras för att undvika orimliga konsekvenser. Svea hovrätt tar som exempel upp ett slumpvist utvalt mål från hovrätten där återbetalningsskyldigheten vid förfall på grund av den tilltalades utevaro skulle ha uppgått till närmare 50 000 kronor. Den lagtekniska lösning som regeringen förordar innebär att jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket kommer att vara tillämplig även i fortsättningen. I avsnitt 4.1 föreslås att den regeln ska skärpas genom ett krav på särskilda skäl. Den skärpta jämningsregeln framstår enligt regeringen som väl avvägd även för det fall att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt. Bestämmelsen ger, som Göta hovrätt och Svea hovrätt efterfrågar, ett visst utrymme för att beakta den tilltalades ekonomiska förhållanden. Den omständigheten att den tilltalade har låtit sitt överklagande förfalla i stället för att återkalla det – och därigenom har orsakat onödiga kostnader för det allmänna när det gäller planering av och inställelse vid en huvudförhandling – bör kunna tala till den tilltalades nackdel vid prövningen av om det finns särskilda skäl för nedsättning. Mot denna bakgrund bedömer regeringen att det inte behövs någon särskild

jämkningsregel för det fall att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

Malmö tingsrätt anför med anledning av utredningens förslag att det bör förtydligas att återbetalningsskyldigheten inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall. Om en klagande vars överklagande har förfallit har haft laga förfall för sin frånvaro kan målet återupptas (51 kap. 22 § rättegångsbalken). I sådant fall bör frågan om återbetalningsskyldighet, på samma sätt som i dag, bedömas utifrån utfallet av prövningen i sak. Eftersom överklagandet då inte längre är förfallet kommer det föreslagna undantaget från begränsningsregeln inte att bli tillämpligt. Det saknas därför anledning att förtydliga att undantaget inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall.

Hovrätten för Västra Sverige noterar att beslut om att låta ett överklagande förfalla typiskt sett meddelas i direkt anslutning till att den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen. I samband med det tar hovrätten ställning till ersättningsfrågor, även återbetalningsskyldighet. I det läget känner hovrätten inte alltid till sådana omständigheter som skulle kunna medföra jämkning. Regeringen konstaterar att denna problematik kan uppstå redan i dag. Vidare har domstolarnas möjligheter att få information om den tilltalades ekonomiska förhållandena förbättrats genom tillgången till uppgifter från Skatteverkets beskattningsdatabas (8 m § förordningen om behandling av uppgifter i Skatteverkets beskattningsverksamhet).

Göteborgs tingsrätt välkomnar den förenkling och modernisering av lagtexten som föreslås i promemorian. Tingsrätten anser dock att 31 kap. 10 § första stycket andra strecksatsen rättegångsbalken bör kunna utformas på ett enklare sätt, bl.a. genom att uttrycket ”finner att den tilltalade har begått brottet” ersätts med ”döms för brottet”. Det nuvarande uttrycket ”finnes hava begått brottet” infördes mot bakgrund av att en dom bör betraktas som fällande om den som frikänts av underrätt i högre rätt erhåller påföljdseftergift, se propositionen med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m. (prop. 1964:10 s. 151). Eftersom någon ändring i sak inte är avsedd anser regeringen att bestämmelsen bör utformas i enlighet med promemorians förslag.

Sammanfattningsvis bedömer regeringen att bestämmelserna om begränsning av ersättningsskyldighet i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken inte bör gälla för kostnader i en högre rätt, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

5 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 mars 2024.

Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.

Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Prop. 2023/24:46

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den dag som regeringen bestämmer. Utredningen föreslår ingen övergångsbestämmelse om kostnader som inte avser rättsliga biträden.

Remissinstanserna invänder inte mot utredningens förslag.

Promemorians förslag överensstämmer delvis med regeringens. Promemorian föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2024.

Remissinstanserna invänder inte mot promemorians förslag. *Svea hovrätt* anser att det är förenat med svårigheter att slå fast när en kostnad har uppkommit. Hovrätten utgår från att domstolarna övergångsvis får ha en generös inställning vid bedömningen samt att kostnaden bör anses uppkomma redan vid beslutet om den aktuella åtgärden.

Skälen för regeringens förslag: De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det bedöms kunna ske den 1 mars 2024.

När det gäller processrättslig lagstiftning är utgångspunkten att nya regler blir tillämpliga omedelbart. Det är emellertid rimligt att den som har fått en offentlig försvarare förordnad för sig ska kunna överblicka de ekonomiska konsekvenserna av förordnandet. Äldre bestämmelser om återbetalningsskyldighet bör därför fortfarande gälla om en offentlig försvarare har förordnats före ikraftträdandet, jfr propositionen Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden (prop. 2017/18:86 s. 37 och 38) och rättsfallet NJA 1997 s. 862. För tydlighets skull bör det anges att detsamma gäller om ett målsägandebitråde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet (jfr 8 § lagen om målsägandebitråde och 12 § lagen om särskild företrädare för barn). Lagändringarna kan också få betydelse för andra ersättningsgrundande kostnader, t.ex. kostnader för provtagning och analys av blod, urin och saliv. De skärpta reglerna om återbetalningsskyldighet bör lämpligen inte omfatta kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet. Som *Svea hovrätt* uppmärksammar kan det i vissa fall vara svårt att slå fast när en kostnad har uppkommit. Regeringen delar hovrättens uppfattning att domstolarna övergångsvis får ha en generös inställning vid bedömningen och att kostnaden bör anses uppkomma redan vid beslutet om den aktuella åtgärden.

6 Konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslagen leder till ökade intäkter för staten med ca 55 miljoner kronor per år. De kostnadsökningar som kan uppkomma hos Kronofogdemyndigheten och Rättshjälpsmyndigheten kan hanteras inom befintliga ramar.

Utredningens bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen bedömer att förslaget om en miniminivå för återbetalnings-

skyldighet leder till ökade intäkter för staten med knappt 20 miljoner kronor per år.

Remissinstanserna: *Kronofogdemyndigheten* anser att det är tveksamt om förslagen medför ökade intäkter för staten. Enligt myndigheten är betalningsfrekvensen för dömda personer redan i dag förhållandevis låg. Mot bakgrund av detta finns en risk att förslagen i stället leder till en ökad skuldsättning hos dömda personer, vilket i sin tur kan medföra att statens kostnader för kravarbete och verkställande åtgärder ökar. *Justitiekanslern*, *Göta hovrätt*, *Svea hovrätt*, *Solna tingsrätt* och *Umeå tingsrätt* framför liknande synpunkter.

Promemorians bedömning överensstämmer i huvudsak med regeringens. I promemorian, vars beräkningar utgår från underlag för 2021, görs bedömningen att förslagen leder till ökade intäkter för staten med ca 40 miljoner kronor per år.

Remissinstanserna: *Kronofogdemyndigheten* och *Rättshjälpsmyndigheten* påpekar att förslagen leder till ökade kostnader för respektive myndighet. *Göta hovrätt* efterlyser en djupare analys av huruvida förslagen leder till ökade intäkter för staten. Enligt *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* är det oklart om förslagen genererar en nettovinst för staten. *Barnombudsmannen* efterfrågar resonemang om konsekvenserna för barn, t.ex. barn vars föräldrar blir återbetalningsskyldiga.

Skälen för regeringens bedömning

Ekonomiska konsekvenser för staten

De föreslagna skärpningarna innebär att de som döms för brott kommer att bli återbetalningsskyldiga för statens kostnader för rättsliga biträden i fler fall och till högre belopp. Statens intäkter kommer därigenom att öka. Inkomster på grund av återkrav i brottmål redovisas mot inkomsttitel 2811 Övriga inkomster av statens verksamhet. Anslaget Rättsliga biträden m.m. påverkas alltså inte av inbetalningarna.

Utredningen bedömer att förslaget om ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet leder till ökade intäkter för staten med knappt 20 miljoner kronor per år. Eftersom regeringen föreslår en annan modell för skärpt återbetalningsskyldighet behöver nya beräkningar göras. Det förs inte någon statistisk över hur ofta eller på vilken grund som återbetalningsskyldighet i brottmål sätts ned helt eller delvis. Beräkningarna måste därför utgå från vissa antaganden som är förenade med ett stort mått av osäkerhet. Regeringen anser dock, till skillnad från *Göta hovrätt*, att det i promemorian tydligt redovisas på vilket sätt och i vilken utsträckning som statens intäkter kan förväntas öka till följd av förslagen.

En utgångspunkt för beräkningarna är att återkraven i brottmål under 2022 uppgick till totalt 101 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2022 s. 74).

Förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp får enbart betydelse för personer vars ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kronor. Som framgår i avsnitt 4.1 gäller det ungefär en tredjedel av den vuxna befolkningen. Begränsningsregeln leder normalt till förhållandevis kraftiga nedsättningar av det belopp som ska återbetalas. Regeringen uppskattar att en fjärdedel av de totala återkraven, dvs. 25 miljoner kronor, avser beslut där nedsättning har skett med stöd av begränsningsregeln.

Förslaget innebär något förenklat att dessa återkrav kommer att fördubblas och därmed uppgå till 25 miljoner kronor mer än i dag. Av de beslutade återkraven är det för närvarande en beloppsmässig andel om drygt 90 procent som betalas in till staten (avsnitt 4.1). Det skärpta kostnadsansvaret kan förväntas leda till en viss minskning av inbetalningarna, uppskattningsvis till en beloppsmässig andel om 80 procent. Mot denna bakgrund bedömer regeringen att förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp leder till ökade intäkter för staten med 20 miljoner kronor per år.

Förslaget om en begränsad möjlighet till jämkning leder också till ökade intäkter för staten. Som nämns ovan bedömer regeringen att 25 miljoner kronor av de totala återkraven avser beslut där nedsättning har skett med stöd av begränsningsregeln. Av de återstående återkraven, dvs. 76 miljoner kronor, bedöms hälften, dvs. 38 miljoner kronor, avse fall där nedsättning har skett med stöd av jämkningsregeln. Skärpningen av jämkningsregeln kommer att leda till att nedsättning i dessa fall sker i mindre utsträckning. Ökningen av återkraven kan uppskattas till 50 procent, dvs. 19 miljoner kronor. På samma sätt som avseende de fördubblade återbetalningsbeloppen bedöms det skärpta kostnadsansvaret leda till en minskning av inbetalningarna till en beloppsmässig andel om 80 procent. När det gäller de återkrav som har satts ned delvis med stöd av jämkningsregeln leder förslaget alltså till ökade intäkter för staten med 15 miljoner kronor per år. Till detta kommer fall där återbetalningsskyldigheten med stöd av jämkningsregeln sätts ned helt och det alltså inte beslutas något återkrav. År 2022 uppgick antalet återkravsärenden i brottmål till ca 19 000 (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2022 s. 74). En försiktig uppskattning är att antalet återkrav med den skärpta jämkningsregeln kommer att öka med 25 procent, dvs. ca 5 000. En jämförelse mellan det totala återkravsbeloppet och antalet återkrav ger vid handen att ett genomsnittligt återkrav uppgår till ca 5 000 kronor. Utifrån antagandet att de tillkommande återkraven är lika stora kommer återkraven att öka med 25 miljoner kronor. Med en inbetalningsgrad om 80 procent kommer statens intäkter därmed att öka med 20 miljoner kronor. Sammantaget bedöms skärpningen av jämkningsregeln alltså leda till ökade intäkter till staten med 35 miljoner kronor per år.

Förslaget om återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt kan också förväntas leda till fler återkrav. Av uppgifter från Domstolsverket om brottmål i hovrätterna 2018–2022 framgår att överklagandet förfaller i ca 200 mål per år. Utredningen bedömer att målen återupptas i 10 procent av fallen. Den nya bestämmelsen skulle därför kunna aktualiseras i drygt 180 mål per år. Regeringen bedömer att den föreslagna skärpningen kommer att leda till att den tilltalade i en fjärdedel av dessa mål – i enlighet med förslagets syfte – återkallar sitt överklagande före huvudförhandlingen (45 mål). Vidare kan det antas att den tilltalade i hälften av de återstående målen, dvs. knappt 70 mål, har sådana ekonomiska förhållanden att begränsningsregeln blir tillämplig. De ökade återkraven i dessa mål kan uppskattas till 5 000 kronor per mål. Den nya bestämmelsen förväntas därför leda till ökade återkrav om 350 000 kronor. Eftersom det är fråga om att överskrida de återbetalningsbelopp som annars gäller kan betalningsförmågan hos de tilltalade antas vara förhållandevis begränsad. Utifrån en inbetalningsgrad om 70 procent

bedöms förslaget leda till ökade intäkter för staten med knappt 250 000 kronor.

Det anförda innebär att förslagen sammanlagt bedöms leda till ökade intäkter för staten med ca 55 miljoner kronor per år.

Förslaget om återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt kan också leda till minskade kostnader. Som anføres ovan bedöms förslaget leda till att 45 brottmål per år i hovrätterna avslutas genom att överklagandet återkallas i stället för att överklagandet förfaller vid en huvudförhandling. I dessa fall besparas hovrätterna, åklagare, offentliga försvarare och målsägandebiträden onödigt arbete, i huvudsak i form av planering av och inställelse vid huvudförhandlingen, vilket leder till marginella kostnadsminskningar för staten.

Förslagen kan vidare leda till ökade kostnader för hanteringen av återkrav i brottmål. Sådana krav hanteras i första hand av Rättshjälpsmyndigheten. Om den dömde inte betalar lämnas kravet till Kronofogdemyndigheten för indrivning. Numera expedieras uppgifter om återbetalningsskyldighet automatiskt från tingsrätternas verksamhetsstöd, vilket har inneburit ett minskat behov av administrativa insatser för såväl domstolarna som Rättshjälpsmyndigheten. Regeringen bedömer ovan att skärpningen av jämkningsregeln leder till att återbetalningsskyldighet kommer att beslutas i ytterligare 4 000 fall per år. Som *Rättshjälpsmyndigheten* framför kommer detta att innebära att antalet återkravsärenden hos myndigheten ökar med ca 20 procent. Rättshjälpsmyndigheten bedömer att det ökade inflödet av återkravsärenden kommer att innebära att myndigheten behöver tillföras ytterligare medel från Domstolsverket. Regeringen bedömer att de ökade kostnaderna för Rättshjälpsmyndigheten inte är större än att de kan hanteras inom befintliga ekonomiska ramar för Sveriges Domstolar. Med anledning av den uppskattade ökningen av antalet restförda ärenden om återbetalningsskyldighet bedömer *Kronofogdemyndigheten* att ca 3 500–6 000 fler ärenden kommer att komma in till myndigheten. Kostnadsökningen kan enligt myndigheten beräknas till totalt ca 3–5 miljoner kronor per år. Regeringen bedömer att de ökade kostnaderna för Kronofogdemyndigheten inte är större än att de kan hanteras inom myndighetens befintliga ekonomiska ramar. Förslagen bedöms i övrigt inte leda till några kostnadsökningar för det allmänna.

Stockholms universitet (Juridiska fakulteten) väcker frågan om huruvida förslagen genererar en nettovinst för staten. Som anføres ovan bedömer regeringen att förslagen leder till ökade intäkter för staten med ca 55 miljoner kronor per år. Även om beräkningarna är förenade med ett stort mått av osäkerhet står det klart att intäktsökningarna är mångdubbelt större än kostnadsökningarna för Kronofogdemyndigheten och Rättshjälpsmyndigheten.

Konsekvenser för enskilda

När det gäller konsekvenserna för enskilda berör förslagen främst personer som döms för brott, som kommer att bli återbetalningsskyldiga i fler fall och till högre belopp. Som anføres i avsnitt 4.1 bedömer regeringen att det inte finns några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer. Förslagen bedöms därför inte heller i någon märkbar

utsträckning försvara dömda personers återanpassning till samhället. Vidare framstår det som osannolikt att förslagen leder till att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. Förslagen bedöms därför inte ha någon negativ påverkan på rättssäkerheten.

Som utvecklas i avsnitt 4.1 bedömer regeringen att förslagen endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd.

Barnombudsmannen efterfrågar resonemang om konsekvenserna för barn, t.ex. barn vars föräldrar blir återbetalningsskyldiga. Med hänsyn till de begränsade konsekvenserna för personer som döms för brott bedömer regeringen att förslagen inte får några negativa konsekvenser för barn eller deras rättigheter.

Övriga konsekvenser

De förslag som lämnas är könsneutrala. Även med bestämmelser som gäller lika för alla kan emellertid olika grupper påverkas av dem i olika utsträckning. Det förhållandet att män lagförs för fler brott än kvinnor innebär att män i större utsträckning än kvinnor kommer att bli föremål för skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.

Regeringen bedömer att förslagen inte har någon betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

7 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

31 kap.

1 § Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningskyldigheten omfattar dock inte

- kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen,
- kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne, *eller*
- det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket och 10 § tredje stycket skyldig att betala *mer* av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619)*. Det som sägs i den lagen om *kostnader* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättnings-skyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningsskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldighet för en tilltalad som döms för ett brott att ersätta vissa av statens kostnader i målet. Övervägandena finns i avsnitt 4.1.

Av *tredje stycket* framgår att ersättningsskyldigheten är kopplad till vad den tilltalade skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Ändringen innebär att återbetalningsbeloppen fördubblas i förhållande till hittillsvarande nivåer. Den tilltalade är alltså med vissa undantag inte skyldig att betala mer av kostnaden för försvararen än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Rättshjälpsavgiften beräknas med utgångspunkt i den tilltalades ekonomiska underlag (23 § rättshjälpslagen). Med ekonomiskt underlag avses årsinkomst med hänsyn tagen till underhållsskyldighet, förmögenhetsförhållanden och skuldsättning (38 §). Utifrån de aktuella nivåerna i rättshjälpslagen är den tilltalade som huvudregel inte skyldig att betala mer av kostnaden för försvararen än

- fyra procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 50 000 kronor,
- tio procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 50 000 men inte 100 000 kronor,
- tjugo procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 100 000 men inte 120 000 kronor,
- fyrtio procent av kostnaderna, dock minst 3 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 150 000 kronor,
- sextio procent av kostnaderna, dock minst 4 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 150 000 men inte 200 000 kronor,
- åttio procent av kostnaderna, dock minst 10 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 kronor.

De olika procentsatserna och minimibeloppen gäller på samma sätt som enligt hittillsvarande lydelse även kostnader för ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn.

I tredje stycket görs också en följdändring med anledning av att det i 10 § införs ett nytt undantag från den aktuella begränsningen av återbetalningsskyldigheten.

Enligt *fjärde stycket* får det belopp som den tilltalade ska betala sättas ned helt eller delvis. Ändringen innebär att möjligheten till nedsättning begränsas genom att det införs ett krav på särskilda skäl. På samma sätt som enligt hittillsvarande lydelse får beloppet sättas ned med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden. Kravet på särskilda skäl innebär dock att de

omständigheter som talar för nedsättning måste vara av kvalificerat slag. Särskilda skäl för nedsättning kan t.ex. finnas om den tilltalade döms till ett flerårigt fängelsestraff och därför kommer att ha mycket låga inkomster under en längre tid. Ett annat exempel är om en full återbetalningsskyldighet skulle utgöra en orimligt kraftig reaktion på brottet, t.ex. om det är fråga om bagatellartad brottslighet samtidigt som försvararkostnaderna är höga. Det kan också finnas särskilda skäl för nedsättning om den tilltalade åläggs en skadeståndsskyldighet som påtagligt begränsar hans eller hennes betalningsförmåga. Även en kombination av olika omständigheter som var för sig inte är av kvalificerat slag kan medföra att det finns särskilda skäl. Av jämningsregeln har hittills ansetts följa att återbetalningsskyldighet endast i undantagsfall ska åläggas den som är under 18 år, den som har begått brottet under inflytande av en psykisk störning eller den som meddelas påföljdseftergift (prop. 1972:4 s. 152, 153 och 356 och rättsfallet NJA 2020 s. 154). I detta avseende är någon ändring i sak inte avsedd. Förutom i undantagsfall ska det alltså anses finnas särskilda skäl för hel nedsättning för dessa kategorier av tilltalade. Den omständigheten att den tilltalade har låtit ett överklagande till hovrätten förfalla i stället för att återkalla det – och därigenom har orsakat onödiga kostnader för det allmänna när det gäller planering av och inställelse vid en huvudförhandling – bör tala till den tilltalades nackdel vid prövningen av om det finns särskilda skäl för nedsättning (jfr 10 § tredje stycket).

Övriga ändringar är språkliga och redaktionella.

10 § *Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rättens dom ska anses som fällande endast om*

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått det brott som han eller hon har frikänts från av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rättens dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rättens dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningsskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

Paragrafen behandlar rättegångskostnader i en högre rätt. Övervägandena finns i avsnitt 4.2.

Andra stycket motsvarar hittillsvarande första stycket tredje meningen.

Genom tredje stycket, som är nytt, införs ett undantag från begränsningarna för återbetalningsskyldighet i 1 § tredje stycket. Bestämmelsen gäller enbart kostnader i en högre rätt. Undantaget är tillämpligt om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han

eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen (se 51 kap. 21 §). Det innebär att en hovrätt som skriver av ett mål sedan den tilltalades överklagande har förfallit, kan besluta om återbetalningsskyldighet utan beaktande av begränsningarna i 1 § tredje stycket. Övriga bestämmelser i 1 § är fortfarande tillämpliga. Det innebär bl.a. att det belopp som den tilltalade ska betala enligt 1 § fjärde stycket får sättas ned helt eller delvis om det finns särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes ekonomiska förhållanden (se vidare kommentaren till 1 §). Om hovrätten enligt 51 kap. 22 § återupptar målet på grund av att den tilltalade hade laga förfall som inte kunde anmälas i tid, är undantaget från den begränsade återbetalningsskyldigheten inte längre tillämpligt. Bestämmelserna om när ett överklagande förfaller och om återupptagande av mål ska tillämpas även i Högsta domstolen (55 kap. 15 §).

Fjärde och femte styckena motsvarar hittillsvarande andra och tredje styckena.

Övriga ändringar är språkliga och redaktionella.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 mars 2024.
2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
3. I andra fall än som avses i punkten 2 gäller fortfarande äldre bestämmelser för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Övervägandena finns i avsnitt 5.

Enligt *punkt 1* träder lagändringarna i kraft den 1 mars 2024.

Av *punkt 2* framgår att äldre bestämmelser fortfarande gäller om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet. Det är tillräckligt att något biträde vars ersättning påverkar den tilltalades ersättningsskyldighet har förordnats före ikraftträdandet för att äldre bestämmelser ska vara tillämpliga på samtliga kostnader i målet.

Punkt 3 innebär att äldre bestämmelser fortfarande gäller för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet. Det kan t.ex. handla om kostnader för provtagning och analys av blod, urin och saliv. En kostnad för en viss åtgärd ska anses ha uppkommit redan vid beslutet om den aktuella åtgärden. Om exempelvis en provtagningskostnad uppkommer före ikraftträdandet och en offentlig försvarare förordnas efter ikraftträdandet, kan olika lydelse av jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket behöva tillämpas på olika kostnader.

Återbetalningsskyldighet för dömda

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet för dömda tillämpas inte sällan alltför generöst i förhållande till regelverket. Detta medför ökade kostnader för staten. För att förenkla för domstolarna att hantera återbetalningsskyldigheten på rätt sätt föreslår vi att ett systemstöd utvecklas. Frågan om systemstöd bör lämnas till Domstolsverket att utreda.

Vi föreslår därutöver att återbetalningsskyldigheten för dömda ska skärpas på olika sätt. Kopplingen till rättshjälpslagstiftningen bör dock behållas.

Vi föreslår att det införs en miniminivå för återbetalningsskyldigheten för den som döms för brott. Det belopp som den dömda ska återbetala av kostnaderna för offentlig försvarare, och i förekommande fall vissa andra biträden, ska inte understiga 5 000 kr. Beloppet som ska återbetalas får dock aldrig överstiga kostnaderna. Möjligheten att jämka återbetalningen behålls men jämkning ska endast kunna ske till som lägst minimibeloppet. Minimibeloppet ska inte gälla om den dömda vid domen inte fyllt arton år eller om den dömda begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Återbetalningsskyldighet ska också gälla i förfaranden som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd.

En särskild bestämmelse föreslås om att en tilltalad ska ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare, och i förekommande fall andra biträden, i överinstansen om målet förfaller på grund av omständigheter hänförliga till den tilltalade. Detta ska dock inte gälla om den tilltalade haft laga förfall för sin utvaro som inte kunnat anmälas i tid eller om målet återupptas.

Återbetalningsskyldigheten för dömda föreslås omfatta även salivprov som tagits för att göra en DNA-analys vid utredning av brott.

Förundersökningsledaren ska informera den misstänkte om vilka bestämmelser som gäller för återbetalningsskyldighet.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 21 kap. 6 §, 31 kap. 1 §, 48 kap. 2 § och 49 kap. 5 § ska ha
följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 31 kap. 1 a § och 31 kap. 4 a §
av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §³

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning* som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den tilltalade ska

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Den tilltalade är, *med undantag för fall som avses i 1 a § och 4 §* första stycket, inte skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den

betala får sättas ned *eller efterges*, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningsskyldig.

1 a §

Det belopp som den tilltalade enligt 1 § ska ersätta staten för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till offentlig försvarare får inte understiga 5 000 kr. Det belopp som ska ersättas får dock aldrig överstiga kostnaderna för den offentliga försvararen.

Det belopp som den tilltalade ska betala får efter nedsättning enligt 1 § fjärde stycket inte understiga 5 000 kr.

Första och andra stycket gäller inte om den tilltalade vid domen inte fyllt arton år eller om den tilltalade begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning. I sådana fall får det belopp som den tilltalade ska återbetala nedsättas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden.

4 a §

Om den tilltalade i ett mål där åklagaren för talan uteblir från sammanträde för huvudförhandling och överklagandet av denna anledning förfaller, är den tilltalade skyldig att ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare.

Ersättningsskyldigheten enligt första stycket omfattar dock inte kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller

kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, den tilltalades ombud eller försvarare som utsetts av den tilltalade. Ersättningskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden.

-
1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.
 2. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § i sin äldre lydelse.
 3. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas inte 31 kap. 1 a och 4 a §§.
 4. För kostnader för salivprov som tagits för ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § och 48 kap. 2 § i sin äldre lydelse.

Efter remiss har yttranden över betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86) lämnats av Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rättshjälpsmyndigheten, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Barnombudsmannen, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Sveriges advokatsamfund, JUSEK, Brottsofferjouren, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Stiftelsen Ackordscentralen, Svensk Försäkring och Sveriges Domareförbund.

Bris, Svenskt Näringsliv, Företagarna, Konsumenternas Försäkringsbyrå, Rekonstruktör- och konkursförvaltarkollegiet i Sverige och Unizon har inte svarat på remissen. Svenska Bankföreningen har avstått från att yttra sig.

Sammanfattning av promemorian Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Statens kostnader för rättsliga biträden är betydande och har ökat under ett flertal år. Den som döms för ett brott är som utgångspunkt skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Återbetalningsskyldigheten är anpassad till den dömdes ekonomiska och personliga förhållanden och begränsas till vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift. För närvarande betalas endast en liten del av kostnaderna tillbaka till det allmänna. I promemorian föreslås att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ska skärpas. Förslagen innebär följande:

- Den dömda ska kunna bli återbetalningsskyldig med ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.
- Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.
- Om den dömdes överklagande till en högre rätt förfaller på grund av att han eller hon uteblir från ett sammanträde ska återbetalningsskyldigheten omfatta hela kostnaden där, utan någon begränsning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2024.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.1 §⁴

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnad* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnad* för offentlig

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket *och 10 § tredje stycket* skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort som* vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den

⁴ Senaste lydelse 2022:1532.

försvare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl *till det* med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *ersätta* understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

lagen om *kostnader* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

10 §⁵

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rätts dom ska anses som fällande endast om

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått brottet efter det att han eller hon har frikänts av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rätts dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rätts dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebitråde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
 3. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över promemorian Skärpt återbetalnings- skyldighet i brottmål lämnats av Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Göta hovrätt, Göteborgs tingsrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Justitie- kanslern, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Lunds tingsrätt, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Malmö tingsrätt, Polismyndig- heten, Riksdagens ombudsmän, Rättshjälpsmyndigheten, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Sundsvalls tingsrätt, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Domareförbund, Södertörns tingsrätt, Umeå tingsrätt och Åklagar- myndigheten.

Brottsofferjouren, Centrum för rättvisa, Riksförbundet Kriminellas Revansch i Samhället (RIKSKRIS) och Riksorganisationen för kvinno- jöurer och tjejjourer i Sverige har inte svarat på remissen.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §⁶

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, *eller* kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. *Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller* det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala *mera* av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnad* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnad* för offentlig

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte

- kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen,
- kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne, *eller*
- det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket *och* 10 § tredje stycket skyldig att betala *mer* av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort* som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnader*

⁶ Senaste lydelse 2022:1532.

försvare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl *till det* med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *ersätta* understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

10 §⁷

Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rätts dom ska anses som fällande endast om

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått brottet efter det att han eller hon har frikänts av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rätts dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rätts dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en

huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 mars 2024.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
 3. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Lagrådets yttrande

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2023-10-26

Närvarande: F.d. justitierådet Sten Andersson samt justitieråden Ulrik von Essen och Cecilia Renfors

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Enligt en lagrådsremiss den 19 oktober 2023 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslaget har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunnige Sofiane Anaya.

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 23 november 2023

Närvarande: statsminister Kristersson, ordförande, och statsråden Billström, Svantesson, Ankarberg Johansson, Edholm, J Pehrson, Strömmer, Roswall, Forssmed, Tenje, Slottner, M Persson, Malmer Stenergård, Kullgren, Liljestrand, Brandberg, Bohlin, Carlson

Föredragande: statsrådet Strömmer

Regeringen beslutar proposition Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål